

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

1. Θέματα και γλώσσα των έργων του Παπαδιαμάντη

α. Τα θέματα του Παπαδιαμάντη σχετίζονται με το θρησκευτικό βίο και τη λαϊκή παράδοση καθώς και το νησιώτικο περιβάλλον, όπου μεγάλωσε, και οι ήρωες του είναι απλοί άνθρωποι του λαού της υπαίθρου, ταπεινοί και φτωχοί, καρτερικοί και αφελείς - παπάδες, ναυτικοί, γυναίκες του νησιού του. Έτσι, βάση των διηγημάτων του είναι η ηθογραφία, συνυφασμένη όμως με στοιχεία ψυχογραφικά, κοινωνικά και ρεαλιστικά, ενώ ο λυρισμός του είναι μερικές φορές τόσο έντονος, ώστε πολλές σελίδες μοιάζουν με ποιήματα.

β. Η γλώσσα των πεζογραφημάτων του Παπαδιαμάντη είναι ιδιόμορφη και τη συνιστούν τα ακόλουθα στοιχεία: στους διαλόγους χρησιμοποιείται η ομιλούμενη λαϊκή γλώσσα με ιδιωματισμούς της Σκιάθου· στην αφήγηση βάση είναι η καθαρεύουσα, στην οποία όμως βρίσκονται πολλά στοιχεία της δημοτικής· τέλος, στις περιγραφές χρησιμοποιείται η καθαρεύουσα, το κατά παράδοση γλωσσικό όργανο της πεζογραφίας· ο συγγραφέας χρησιμοποιεί και λέξεις της αρχαίας ελληνικής, όπως και λέξεις της εκκλησιαστικής παράδοσης.

2. Αφηγηματικοί τρόποι-εστίαση

Ο αφηγητής είναι ταυτοχρόνως και πρωταγωνιστής της αφήγησης. Αναδιηγείται την προσωπική του ιστορία. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη, ομοδιηγητική και ενδοδιηγητική (αφού ο πρωταγωνιστής της, εκ των υστέρων, την αφηγείται). Ο δραματοποιημένος, λοιπόν, αφηγητής αφού συμμετέχει στην αναπαράσταση των γεγονότων χρησιμοποιεί εσωτερική εστίαση, αφού η υπόθεση του διηγήματος εκτυλίσσεται με βάση την προσωπική προοπτική των γεγονότων. Συνολικά, στον τύπο αυτό της ομοδιηγητικής αφήγησης δίνεται ο όρος αυτοδιηγητική αφήγηση. Ωστόσο, σε κάποια σημεία ο αφηγητής δείχνει να αποστασιοποιείται από τον ήρωα - βοσκό. Η παρουσία ενός αφηγητή διαφορετικού από τον ήρωα γίνεται αντιληπτή στην ποιητική γλώσσα της 1ης ενότητας και τις επεξηγηματικές παρεμβάσεις της 5ης ενότητας.

Η ένδειξη (“Δια την αντιγραφήν” Αλ. Παπαδιαμάντης) που υπάρχει στο τέλος του διηγήματος μας υποδεικνύει αρχικά τη θέληση του συγγραφέα να αποδεσμευθεί το διήγημα από μια στενά αυτοβιογραφική ανάγνωση, όμως, και να μην υπήρχε αυτή η ένδειξη, υπάρχει αντικειμενικά μια βασική διαφοροποίηση μεταξύ συγγραφέα και αφηγητή. Ο πρώτος αποτελεί ένα πραγματικό, “ιστορικό” πρόσωπο, ενώ ο δεύτερος αποτελεί προϊόν μυθοπλασίας και εξυπηρετεί την οικονομία της αφήγησης.

3. Τα συναισθήματα

Θέμα της ενότητας είναι ο κίνδυνος πνιγμού ενός ανθρώπου και η διάσωση του από κάποιον άλλο. Είναι λοιπόν φυσικό να κυριαρχούν στις δραματικές σκηνές έντονα συναισθήματα, που εκφράζονται στο κείμενο καθαρά ή υποδηλώνονται:

Η Μοσχούλα μάλλον φοβήθηκε, όταν άκουσε τα βελάσματα της κατσίκας. Όμως ο φόβος της ήταν βέβαιος και εκδηλώθηκε, όταν είδε τη σιλουέτα του βοσκού πάνω στο βράχο και ανάμεσα στους θάμνους (*αφήκε μισοπνιγμένην κραυγήν φόβου*).

Όταν την άκουσε ο βοσκός, τον κατέλαβε τρόμος, συγκίνηση, λύπη απερίγραπτος και ψυχική ταραχή (*εσκεπτόμην λιαν τεταραγμένος*)

Η εμφάνιση της βάρκας δημιούργησε μεγαλύτερο τρόπο στην ψυχή του κοριτσιού(*επέτεινε τον τρόπον της*).

Το κορίτσι αισθανόταν επιπλέον αγωνία (...όπου ηγωνία η κόρη).

Ο βοσκός ένιωσε συμπόνια για το κορίτσι: ως μήνυμα... διά την ατυχή παιδίσκη.

Ο βοσκός ένιωσε ανακούφιση, επειδή αντιλήφθηκε ότι το κορίτσι ήταν ζωντανό και επειδή το έσωσε (βλ. τις φράσεις *δόξα τω Θεώ - το φορτίον... ήτο ανακούφισις και αναψυχή - ησθάνθην τον εαυτόν μου ελαφρότερον...*).

Γενικά ο βοσκός κατέχεται από το συναίσθημα της ευτυχίας, όπως φαίνεται από το περιεχόμενο όλης της τελευταίας παραγράφου της ενότητας.

4. Το δίλημμα του βοσκού και η αποφασιστική του δράση

Η κοπέλα, όταν είδε τον ίσκιο του βοσκού πάνω στο βράχο, *αφήκε μισοπνιγμένην κραυγήν φόβου*, ενώ ο βοσκός τρομοκρατείται και πανικοβάλλεται - του λύθηκαν τα γόνατα (*Τότε με κατέλαβε τρόμος, συγκίνησις, λύπη απερίγραπτος. Τα γόνατα, μου εκάμφθησαν*). Ωστόσο, καταφέρνει μέσα στην ταραχή του να λειτουργήσει με ψυχραιμία: απευθύνεται στην κοπέλα και προσπαθεί να την καθησυχάσει. Παράλληλα βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα νέο δίλημμα, σχετικό με το νέο στοιχείο, που τώρα έχει προκύψει: με το φόβο του κοριτσιού και με τον τρόπο με τον οποίο αυτό θα ηρεμήσει (φαίνεται ότι η κοπέλα τρόμαξε, επειδή αντιλήφθηκε ότι βρισκόταν κοντά ο βοσκός και την έβλεπε να κολυμπάει γυμνή). Το δίλημμα είναι:

- α. Να βουτήξω στο νερό και να τρέξω κοντά στη Μοσχούλα, για να την ηρεμήσω διαβεβαιώνοντας την και δείχνοντας της από κοντά ότι δεν κινδυνεύει από εμένα;
- β. Ή να απομακρυνθώ προς το κοπάδι μου, ώστε να απαλλάξω την κοπέλα από την παρουσία μου;

Με ποιον από τους δύο τρόπους θα ηρεμήσει η Μοσχούλα;

Όμως η εξέλιξη των γεγονότων φέρνει το βοσκό μπροστά σε μια νέα κατάσταση: η εμφάνιση μιας αλιευτικής βάρκας επιτείνει τον τρόμο της Μοσχούλας, η οποία, αφήνοντας *δευτέραν κραυγήν μεγαλυτέρας αγωνίας... γίνεται άφαντη εις το κύμα*. Τώρα λοιπόν κινδυνεύει η ζωή της Μοσχούλας και ο βοσκός βρίσκεται μπροστά στο τελευταίο, στο τραγικό δίλημμα: Να πέσω ή να μην πέσω στη θάλασσα, για να γλιτώσω τη Μοσχούλα; (Παρατηρούμε ότι η ευχή που ο βοσκός είχε κάνει μέσα του, να κινδυνεύει η Μοσχούλα, για να βρεθεί κοντά της, έχει πραγματοποιηθεί.)

Ωστόσο, στην πραγματικότητα το δίλημμα δεν υπάρχει, γιατί η λύση δίνεται αυθόρμητα, άμεσα, χωρίς δισταγμούς και αμφιταλαντεύσεις, χωρίς καμιά σκέψη ανασταλτική ενέργειες είναι αποφασιστικές και ριψοκίνδυνες και οι κινήσεις γίνονται αστραπιαία, σχεδόν αυτόματα: *πάραυτα, όπως ήμην, ερρίφθην εις την θάλασσαν* (για να αποδοθεί αυτή η ταχύτητα των ενεργειών του βοσκού ο συγγραφέας χρησιμοποιεί συχνά σχετικές λέξεις: *εν ακαρεί την είδον..., πάραυτα ερρίφθην εις την θάλασσαν, πάραυτα ανέδυν, εντός ολίγων στιγμών, έφθασα πλησίον της*).

Ο βοσκός, μέσα στην ταραχή και στην ταχύτητα των ενεργειών του, έχει παραμερίσει αυτόματα τους ενδοιασμούς ως προς τη διαφύλαξη της υπόληψης του, την αποφυγή του πειρασμού και την υποχρέωση για τη φύλαξη του κοπαδιού του και ειδικά ως προς τον κίνδυνο που διατρέχει η ζωή της μικρής του κατσίκας. Αλλά και ο συγγραφέας δεν αναφέρει τίποτε από αυτά, γιατί εκείνο για το οποίο ενδιαφέρεται είναι να αποδώσει την πορεία της δράσης και την ταχύτητα των ενεργειών του ήρωα. Ωστόσο, ο αναγνώστης είναι εύκολο να τα αναλογιστεί και να αξιολογήσει ανάλογα την πράξη του νεαρού βοσκού, ο οποίος εγκατέλειψε τη Μοσχούλα-κατσικά, που κινδύνευε να πνιγεί από το σκοινί, για να τρέξει στη Μοσχούλα-κορίτσι, που κινδύνευε να πνιγεί από το νερό.

5. Ο τρόπος με τον οποίο μεταπλάθεται μέσα από αυτό η φύση, η νεαρή Μοσχούλα και το ερωτικό συναίσθημα του νεαρού βοσκού συνιστά οργανικό τμήμα της αφήγησης. Η εικόνα της αναπλάθεται λεπτομερώς και τα γυμνά της μέλη αναδεικνύονται μέσα από μια περιγραφή πλήρως εξιδανικευτική. Το φως της σελήνης μεγεθύνει την ομορφιά της και την αποδεσμεύει από την απλή σαρκική έλξη. Έτσι, “το όνειρο” αποτελεί την αιτία της απόσπασης του νεαρού βοσκού από τα εγκόσμια. Ακόμη και η σωματική επαφή κατά τη διάρκεια της διάσωσης της Μοσχούλας από τον πνιγμό αποτελεί στιγμή ονειρική εκφρασμένη μέσα από το οξύμωρο σχήμα “να συλλάβη με τας χείρας του προς στιγμὴν εν όνειρον, το ίδιον όνειρόν του”.

Όμως, οι στιγμές του ονείρου συχνά διακόπτονται και αντιπαρατίθενται στην πραγματικότητα και στις ανάγκες της. Άλλοτε είναι η έγνοια και η ανησυχία για την τύχη του κοπαδιού του· άλλοτε η ανησυχία του μήπως η λουόμενη κοπέλα τον δει να την παρακολουθεί και τον χαρακτηρίσει αρνητικά. Όταν η ένταση του “ονείρου” κορυφωθεί, η Μοσχούλα η κατσίκα του με το βέλασμά της τον επαναφέρει στην πραγματικότητα. Όταν “συλλαμβάνει εις τας χείρας του το όνειρόν του” αντιπαραθέτει την πράξη του στις “ιδιοτελείς περιπτώξεις [εις] τας λυκοφιλίας και τους κυνέρωτας του κόσμου”.

Η περιγραφή στο “Όνειρο στο κύμα” μετατρέπει τη Μοσχούλα σε ένα σχεδόν ιερό είδωλο. Η χρησιμοποίηση αυτού του συγκεκριμένου τρόπου αναπαράστασης με φόντο τη θάλασσα και το φως της σελήνης εξιδανικεύει ό,τι περιβάλλει. Η στροφή προς τη φύση, η έμφαση στην υποκειμενική ευαισθησία, το συναίσθημα και τη φαντασία, σε αντιδιαστολή προς το λόγο, φανερώνει το ενδιαφέρον για καθετί μυστηριακό.

Στον Καλβίνο το όνειρο, στο συγκεκριμένο απόσπασμα, δε στηρίζεται στην πραγματικότητα, αλλά γεννιέται στη φαντασία του ήρωα σε αντίθεση με τον Παπαδιαμάντη. Εδώ αντανακλά όλες τους μύχιους πόθους που κρύβονται στο ασυνείδητο του υποκειμένου και δε βρίσκουν διέξοδο παρά μόνο κατά τη διαδικασία της ονειροπόλησης. Αποτελεί το μαγικό μηχανισμό προσέγγισης του ανέφικτου και του χιμαιρικού που τις περισσότερες φορές χαρίζει ευτυχία στον δέκτη. Και στο απόσπασμα από το Όνειρο στο κύμα ο ήρωας κινείται ανάμεσα στο όνειρο και στην πραγματικότητα ως προς το αποτέλεσμα που επιφέρει το όνειρο στην ψυχική κατάσταση του ήρωα. Η αιθέριος εκείνη επαφή με το γυμνό σώμα του κοριτσιού του έφερε τόση ανέλπιστα ευτυχία, που του φαινόταν όνειρο αυτό που ζούσε. Και ο βοσκός λοιπόν εκείνες τις στιγμές ζούσε ανάμεσα στην πραγματικότητα και στο όνειρο.